

MOST K BUDOUCNOSTI

Stojí občanská výchova za rehabilitaci?

■ To, co vám dnes v této rubrice nabízíme, má s dramatickou výchovou na první pohled máloco společného. Vtip je však v onom — na první pohled. Mimořádně zajímavý materiál, který ve Velké Británii získali pracovníci brněnského Střediska dramatické výchovy a který se souhlasem autora přeložila Eva Machková, nabízí dnešní základní (a případně i střední) škole možnost, jak prakticky ihned a radikálně a skutečně (nikoli jen formálně, totiž pouhopouhými retušemi) začít nabourávat naprosto zcestné pojetí, tzv. občanské nauky (sic!). Cesta k občanské výchově, kterou P. S. E. nabízí, velmi úzce souvisí s tím, čemu se u nás říká tvořivá dramatika neboli dramatická výchova. Nevěříte? Pak vám doporučujeme, abyste se do následujících ukázek z anglických osnov začetli nikoli jako do informace o tom, co jinde existuje, ale abyste při četbě maximálně zaktivizovali svou fantazii a zkusili si představit, jak by mohla občanská výchova u nás vypadat, jakým způsobem, stylem a jakými metodami byste ji vy v tomto pojetí učili — a jak by nejednou mohl být tento opovrhovaný předmět skvělým klíčem k rozvíjení citlivosti, tvořivosti, schopnosti sociální komunikace atd. Tedy k tomu, co dnešním dětem — a budoucím občanům naší společnosti — nejvíce chybí. Materiál, který vám předkládáme, se jmenuje P. S. E. neboli Personal and Social Education, tedy: **OSOBNOSTNÍ A SOCIÁLNÍ VÝCHOVA**. Autorem tohoto textu je koordinátor P. S. E. na Hainault High School (7.—11. ročník = děti od 11 do 16 let) S. R. H. Birch.

OSOBNOSTNÍ A SOCIÁLNÍ VÝCHOVA (P. S. E.)

Školní osnovy P. S. E. dávají příležitost každému dítěti

- k povzbuzení duchovního, morálního, kulturního, mentálního a tělesného rozvoje ve škole a ve společnosti;
- k přípravě pro životní situace v dospělosti.

Osnovy P. S. E. musí sloužit k všestrannému rozvoji dítěte jako jedince, jako člena společnosti, jako budoucího dospělého občana. Zdůrazňují osobní a sociální odpovědnost, pomáhají při přípravě na rodinný život a partnerství, v přípravě na práci a zaměstnání, na odpovědnost občana vůči společnosti v měřítku národním a mezinárodním. Zahrnují některé oblasti výchovy k povolání, zdravotní a sexuální výchovy, výchovy sociální a etické.

Program P. S. E. je určen pro střední školy a má pomoci dětem porozumět tomu, co dělají pro své osobní zájmy i pro život kolem sebe a mimo školu. Má jim pomoci k tomu, aby se v budoucnu staly nezávislými dospělými členy společnosti. Osobnostní a sociální výchova se týká postojů, vědomostí, porozumění, schopností a dovedností — ve vztahu k sobě a druhým, týká se sociální odpovědnosti a morálky. Pomáhá žákům, aby už ve škole byli tvořiví, podnikaví, aktivní a ohleduplní a připravuje je tak pro poučení a aktivní vstup do rodinného, sociálního, ekonomického a občanského života.

Pro úspěšné plnění těchto cílů volí program P. S. E. učební strategie a metody založené na reflexi a na vlastní zkušenosti. Vzdává se tradičních informativně založených postupů. Využívá experimentu, učení se z pozitivní zkušenosti, z vlastního prožitku (tvořivá hra, dramatická hra), zadání úkolů (i dlou-

hodobých a týmových), vytváření přehledů, tabulek atd.

• Podmínky

Učení, které rozhodující měrou podporuje rozvoj osobnostních a sociálních vlastností, vyžaduje vytvoření takových podmínek, ve kterých se žáci mohou efektivně učit. Záleží především na přístupu učitele, na jeho schopnostech a dovednostech, jeho vztahu k žákům. Učitel může přispět k osobnostnímu a sociálnímu rozvoji žáků

- zpřesňováním a ujasňováním jejich myšlení,
- poskytováním vhodných strategií a metod pro řešení úkolů,
- trpělivým nasloucháním tomu, co chtějí říci,
- tím, že žákům dává neustále najevo, že jsou akceptováni jako plnohodnotní jedinci, partneři při společné práci,
- vlastním příkladem (profesionální vědomosti a dovednosti, názory, postoje, chování).

Žáci by si měly uvědomit, že přínos každého z nich, včetně sebe sama, si zaslouhuje pozornost ostatních. Měli by být schopni mluvit o své práci, prezentovat ji a také ochotně přijímat podnětné návrhy a kritiku.

Žáci dostávají příležitost pracovat ve skupinách různé velikosti a zaměření, ale také příležitost k samostatné práci. Zkoušejí vůdcovství a podřízenost ve skupině, diskutují o věcech, společně rozhodují, prezentují osobní a skupinové názory, sdílejí odpovědnost za výsledky skupiny. Tato činnost vede k osvojování sociálních dovedností (spolupráce, tolerance, vedení, podřízenost apod.). Mimořádně důležitá je metoda, kterou učitel používá. Jedná se převážně o **hru s rolemi**. Žáci dostanou přiděle-

ny role a situaci, ve které v těchto rolích jednají. Zkoumané role mohou obsahovat způsoby chování považované za vhodné i nevhodné, různé postoje, mohou odrážet různé životní názory, styl, obsahují celou škálu citů a přesvědčení. Žáci vnímají akce těchto rolí, které představují oni sami nebo druzí, zabývají se otázkami motivů, následků činů, působením okolností a na okolnosti, otázkami místa, času, postojů. Učitel citlivými zásahy, navozováním situací, vede hru kupředu, usměrňuje ji v případě potřeby (většinou tak, že vstupuje sám do hry v přijaté roli). Stručně řečeno: žáci přijmou roli a bezprostředně improvizovaně rozvíjejí určitou situaci (z jejich vlastního života, ze života dospělých apod.). Výhodou je, že se tak děje ve hře, „nanečisto“, kdy všechna nesprávná řešení mohou být v diskuzi rozebrána, „opravena“, zopakována bez vážných následků, které by mohla mít ve skutečném životě. Zároveň tento způsob práce podporuje obrazotvornost a tvořivost, schopnost rozumět sobě a druhým, vcítit se do druhého, vidět za činy i pohnutky, které k nim vedly, rozvíjí pochopení a tolerance, tříbí postoje a názory žáků — ne verbálním poučením, ale přímou zkušeností a prožitkem.

P. S. E. JE O DĚTECH A PRO DĚTI A POMÁHÁ JIM STÁT SE ÚSPĚŠNÝMI LIDMI

Dnešní svět prochází obdobím nesouvislých změn, které v žádném případě nepředstavují stálý a plynulý vzestup. Jsme svědky posunu v cílech (a posun „sem a tam“ je stejně častý jako posun vzhůru, vzestup). V takovém typu společnosti dosáhnou dnešní děti dospělosti. Znamená to, že bychom děti měli vychovávat tak, aby:

- byly schopnější experimentovat,
- byly tolerantnější k nezdarům, chybám, neúspěchu (vlastnímu i ostatních),
- byly ambicióznější při stanovování svých cílů,
- měly více sebedůvěry,
- byly pružnější, přizpůsobivější,
- byly schopnější spolupracovat,
- byly schopny pracovat v týmu,
- byly schopny rozeznat celou šíři možností pro vlastní uplatnění.

Program P. S. E. se proto zaměřuje na hledání nejlepších praktických prostředků jednání v každé situaci. Musí obsahovat i podmínky pro to, aby žáci mohli dělat chyby a podstupovat riziko. Všichni žáci dostávají příležitost bez ohledu na to, jaké jsou jejich schopnosti a nadání. Učitel dává žákům jasně najevo, že každý skutečný čin je vysoce hodnocen. Každý vyřešený úkol, prezentovaný názor obsahuje riziko chyb a omylů, vyžaduje odvalu „jít se svou kůží na trh“. Učitel vytváří a podporuje atmosféru důvěry a tolerance, učí žáky riskovat neúspěch, poučit se z omylů a chyb a přijímat kritiku.

P. S. E. — MOST K BUDOUCNOSTI

Osnovy P. S. E. jsou uspořádány ve stylu Národních osnov..., tzn., že obecné cíle P. S. E. jsou dále specifikovány ve čtyřech oblastech — profílech:

1. osobnostní profil (rozvoj schopností dítěte)
2. studijní profil (rozvoj studijních schopností)
3. pracovní profil (příprava pro práci a zaměstnání)
4. občanský profil (příprava pro občanství v dospělosti)

(Pro nedostatek místa uvádíme u jednotlivých profilů jen výběr okruhů a tematických celků, které osnovy P. S. E. pro jednotlivé ročníky navrhuji.)

• Osobnostní profil

7. ročník (11—12 let): rozvíjení sebevědomí • rozvíjení pozitivního obrazu sebe sama • jednoduché principy péče o zdraví a hygienu • spolupráce, vytváření skupinové identity • silniční bezpečnost, vlastní bezpečnost...

8. ročník (12—13 let): vyrovnat se s názory druhých na sebe • přizpůsobit se vzrůstající odpovědnosti • rozpoznávat věci, které by chtěl člověk zlepšit • rozpoznat osobní styl zvládnání obtíží • citlivost k potřebám druhých • povzbuzovat a podporovat druhé...

9. ročník (13—14 let): vidět vlastní hodnoty a respektovat druhé • rozeznávat fyzické a emocionální změny svého dospívání a přijmout tento proces • základy první pomoci a odpovědné jednání při nebezpečí • vyrovnávat se s tlakem skupiny vrstevníků • schopnost zvládnout konflikt • přiměřeně komunikovat v situacích bezprostředního styku „tváří v tvář“ (telefon, formuláře, dopis)...

10. ročník (14—15 let): učit se ze svých vlastních chyb • rozvíjet vytrvalost • uvědomit si podstatu emocionálního a psychického vývoje...

11. ročník (15—16 let): rozvíjet životní styl založený na pochopení způsobu života, který podporuje mentální a fyzické zdraví • vědět, jak se ubránit způsobu života, který zvyšuje nebezpečí onemocnění, nehody, včetně rizik tvrdého alkoholu drog a přílišné uvolněnosti • rozvíjet vlastní nezávislost, konstruktivně se rozhodovat o vlastním životě...

• Studijní profil

7. ročník: účinně se učit nasloucháním • pochopit jednoduchou slovní instrukci a písemnou instrukci • využívat a zlepšovat paměť schopnost zapamatování • rozvoj strategie myšlení...

8. ročník: postupně si osvojovat učební styl • využívat strategie myšlení k řešení problémových situací • využívat dovedností pozorování, zkoumání, referování o výsledcích • využívat dané informace pro vlastní účely • schopnost získávat informace z doporučených textů, z fondu knihovny • účastnit se

diskusí v malých skupinkách, sdílet svá zjištění s ostatními • schopnost rozeznat předsudky a stereotypy a roli, kterou v nich hraje jazyk...

9. ročník: schopnost přejímat iniciativu ve skupině při vyhledávání, shromažďování a prezentaci informací • užívat systém pro ukládání a vyhledávání údajů • schopnost přistupovat s jistotou k možnostem volby • umět získat pomoc a diskutovat přiměřeně a efektivně o problémech...

10. ročník: užívat metod sběru informací a prohloubit porozumění zkoumanému předmětu • umět zhodnotit vlastní práci ve vztahu k předpokládaným požadavkům — sestavit záznam vlastní dosažené úrovně...

11. ročník: udržet si motivaci ke studiu • rozeznávat příležitosti k zaměstnání, posoudit, jak odpovídají vlastním osobním aspiracím • zacházet s formuláři, záznamy a dalšími pomůckami pro zjišťování možností zaměstnání a ucházení se o něj...

• Pracovní profil

7. ročník: postupně rozeznávat škálu zaměstnání spojených s výrobou potravin, obchodem a bydením v místě...

8. ročník: postupně rozeznávat škálu zaměstnání spojených s poskytováním služeb v místě...

9. ročník: rozeznávat skupiny povolání • podstata technologií v současné společnosti • vhled do povolání, hodnocení na základě pracovní zkušenosti...

10. ročník: v praxi vycházet z porozumění povaze vztahů v pracovní situaci včetně pochopení autority • umět efektivně a s jistotou vést rozhovor a přiměřeně a efektivně prezentovat sebe sama • znát podstatu odborové organizace a povinnosti zaměstnavatelů a zaměstnanců...

11. ročník: postupně sestavovat svoje „curriculum vitae“ • umět přenášet dovednost a vědomosti do nových situací • uplatňovat základní ekonomické uvědomění...

• Občanský profil

7. ročník: účinně přispívat k rodinným, školním, místním a národním akcím • rozpoznávat a přijímat rozdíly a podobnosti lidí ve společenství různých kultur • schopnost přijmout potřebu pravidel a odpovědnosti v rodinném a školním životě...

8. ročník: vědomí odpovědnosti za životní prostředí a jeho ochranu • schopnost využít místní činitele k působení na změny a zlepšení...

9. ročník: rozeznávat faktory, které vedou v pluralitní společnosti k diskriminaci...

10. ročník: porozumět statutu práv mladých lidí, porozumět z něho vyplývajícím právům, povinnostem, odpovědnosti ve společnosti • hodnotit zákonné a morální aspekty sexuálních vztahů a manželství • faktory, které ovlivňují jednání člověka jako člena demokratické společnosti • podílet se na vytváření

dobrých vztahů v komunitě užíváním demokratických prostředků...

11. ročník: zabývat se médií, inzercí, reklamou a jejich vlivy • pochopit podstatu morálního kodexu, vytvářet morální soudy o tom, co je potřeba dělat v dané situaci, odůvodnit je a užívat v praxi • být citlivý k handicapovaným lidem a být připraven hájit oprávněné zájmy těch, kteří nemohou jednat účinně sami...

METODY UČEBNÍ STRATEGIE

Má-li program P. S. E. rozvíjet osobnostní a sociální schopnosti žáků, je nejvhodnější učební situací **strukturovaná skupinová práce**. Třídu chápeme jako celek rozdělený do menších podskupin (dvou, tří, čtyř, pětičlenných — podle povahy úkolu), děti ve skupinách společně pracují na plánované činnosti, úkolu. Učitel funguje jako manažer, organizátor, přímý účastník.

a) hra s rolemi

Princip hry s rolemi spočívá v navození situace a rozdělení rolí. Děti spontánně a improvizovaně rozvíjejí v rolích danou situaci, jednájí v rolích. Metoda využívá přirozené dětské schopnosti „hrát jako“. Prostředí, postavy, situace jsou představované — „jako“, prožitky, postoje, city jsou reálné. V podstatě jde tedy o učení se vlastní zkušeností prožitkem.

b) metoda simulace

Navozené situace se blíží těm, se kterými se děti setkávají v běžném životě. Tyto situace jsou simulovány ve třídě — žáci jednájí sami za sebe v dané situaci a okolnostech. Nehrají roli někoho jiného.

c) hry s pravidly

Hry s pravidly je možné hrát na různých úrovních — od zábavné činnosti až po cvičení, která do hloubky řeší problém (např. určené vůdčů a těch, co je následují). Hry mohou být zaměřeny na koncentraci paměti, na pozorovací činnosti a cvičení interakce.

d) „lámání ledu“

Tato cvičení jsou — jak název naznačuje — určena pro vstup do nové látky, problému, skupiny. Jsou využívána pro vytvoření správné atmosféry, nálad, skupinového citění, na nichž lze rozvíjet další práci.

P. S. E. A OSTATNÍ PŘEDMĚTY

P. S. E. by mohla být nejdůležitější spojnici mezi všemi předměty. Týká se základních výchovných cílů a prostupuje celými školními osnovami. Odpovědnost za tuto výchovu nesou všichni učitelé. Žák vidí význam učení.

/JAROSLAV PROVAZNÍK/

[Máte-li zájem o překlad P. S. E., který vyšel ve Středisku dramatické výchovy v Brně, napište si na adresu: Koordinační centrum pro estetickou výchovu dětí a mládeže, ARTAMA, k rukám J. Provažníka, Sněmovní 7, 110 00 Praha 1]